

Tom 14/2022, ss. 203-248
ISSN 0860-5637
e-ISSN 2657-7704
DOI: 10.19251/rtnp/2022.14(6)
www.rtnp.mazowiecka.edu.pl

Witold Rakowski

Mazowieckie Towarzystwo Naukowe

Struktura społeczno-zawodowa i demograficzna ludności Płocka w okresie Polski Ludowej

Socio-professional and demographic structure of the population of Płock in People's Republic of Poland

Streszczenie: Struktura społeczno-zawodowa i demograficzna ludności Płocka w okresie Polski Ludowej. Autor opracowania wychodzi z założenia, że współczesne społeczeństwo zostało w dużej mierze ukształtowane w przeszłości tej (dopiero) co minionej i tej dalszej, dlatego należy to społeczeństwo odchodzące przybliżać, odpowiadając na pytanie, jakie ono było na przykład pod względem struktury płci, wieku, czym się zajmowało i z czego oraz jak żyło, oraz jak było przygotowane do samodzielnego życia. Na część tych pytań autor udziela odpowiedzi w niniejszym opracowaniu. Celem artykułu jest charakterystyka ludności pod względem struktury demograficznej, aktywności zawodowej, charakteru wykonywanej pracy, źródeł utrzymania, poziomu wykształcenia. Materiałem wyjściowym, który pozwalał na charakterystykę mieszkańców w poszczególnych latach były dane pochodzące ze spisów ludności. Metoda badań sprowadza się do opisu i porównań stosowanych w ekonomii, geografii, w statystyce. Wyniki badań: w okresie badanym 1950-1988 ludność Płocka zwiększyła się czterokrotnie. Nastąpił wzrost aktywności zawodowej mieszkańców,

szczególnie kobiet. Spadek udziału dzieci w ogólnej liczbie ludności oraz wzrost aktywności zawodowej kobiet, a także coraz wyższy odsetek osób utrzymujących się ze źródeł niezarobkowych przyczynił się do zmniejszenia liczby osób utrzymywanych przez osoby pracujące. Najważniejszym działem gospodarki narodowej zapewniającym pracę dla mężczyzn był przemysł, dla kobiet usługi. Większość kobiet wraz ze wzrostem ich poziomu wykształcenia, w końcowych latach badań, pracowała na stanowiskach nierobotniczych. Wzrastający popyt na siłę roboczą powodowany tworzeniem nowych miejsc pracy przyczynił się do napływu ludności, dlatego w ogólnej liczbie dorosłych mieszkańców zdecydowanie przeważały osoby przybyłe. Ogólnie biorąc, społeczeństwo Płocka w 1988 r. było o wiele bardziej zróżnicowane pod względem demograficznym, zawodowym, terytorialnym, źródeł utrzymania, poziomu wykształcenia niż w 1950 r. i było przygotowane do nowych wyzwań.

Słowa kluczowe: Płock, ludność czynna zawodowo, źródła utrzymania, poziom wykształcenia

Abstract: The author of the study assumes that modern society has been largely shaped in the past. The aim of the article is to describe the population in terms of demographic structure, professional activity, type of work, sources of income, and level of education. The starting material that allowed for the characteristics of the inhabitants in particular years were data from population censuses. The research method comes down to the description and comparisons used in economics, geography and statistics. Research results: in the analysed period of 1950-1988 the population of Płock increased fourfold. There was an increase in the professional activity of the inhabitants, especially women. The decrease in the share of children in the total population and the increase in the professional activity of women, as well as the growing percentage of people living on unearned sources contributed to the reduction of the number of people supported by working people. The most important sector of the national economy providing work for men was industry, and for women – services. Most of the women, along with the increase in their level of education, in the final years of the research, worked in non-manual positions. The increasing demand for labor, caused by the creation of new jobs, contributed to the influx of people. Newcomers predominated in the total number of adult residents. The society of Płock in 1988 was much more diverse in terms of demographic, professional, territorial, sources of income, and level of education than in 1950 and was prepared for new challenges.

Keywords: Płock, working population, sources of income, level of education

„Cała wartość nauki polega na tym, iż pozwala nam ona na stosowanie do danego przedmiotu wiedzy nabytej o przedmiotach podobnych ...”¹

Wstęp

Około połowy obecnego (2022 r.) społeczeństwa Płocka urodziło się po 1989 r. i czasy Polski Ludowej zna z opowiadań swoich rodziców (częściowo), dziadków. Właśnie ta prawie druga połowa mieszkańców urodziła się w okresie Polski Ludowej, a niewielka już część przed 1944 r. Dziadkowie i niewielka część rodziców osób, które urodziły się po 1989 r. w nowym ustroju polityczno-gospodarczym wychowała się, uczyła, pracowała w czasach Polski Ludowej. Zachowała się więc międzypokoleniowa między społeczeństwem „starym” a niby „nowym”. Ta więc międzypokoleniowa to wartości użyteczne [Hostyński, 1998] pozwalające zachować ciągłość trwania poprzez poznawanie i poszerzanie wiedzy. Współczesne społeczeństwo niby „nowe”, edukowane w nowym ustroju, wywodzi się ze społeczeństwa, które powoli odchodzi, ale przekazało temu „nowemu” pewne wartości odziedziczone od swoich przodków [Wapiński, 1997] wzbogacone nowymi. Przeto korzenie wszystkich pokoleń tkwią w przeszłości, tej tylko co minionej i dawnej. Ta dawna historia Płocka została udostępniona społeczeństwu w licznych publikacjach [Nowowiejski, 2017], a ta najnowsza historia czeka na autorów. Częsteczkę wiedzy z tego zakresu wnosi książka Barbary Trzcińskiej [1988]² oraz niniejsze opracowanie. Celem artykułu jest przybliżenie społeczeństwa Płocka z czasów Polski Ludowej. Przybliżenie to polega na charakterystyce ludności pod względem struktury zawodowej, kwalifikacji, wykształcenia, źródeł utrzymania, częściowo struktury demograficznej³, w tym szczególnie dużo miejsca poświęcono rodzinie. Charakterystyka ludności oparta

¹ W.S. Jevons, *Zasady nauki*, PWN, 1960, s.53.

² Znajduje się w niej także wykaz publikacji dotyczących Płocka.

³ Ten problem wymaga osobnego opracowania.

jest głównie o dane statystyczne pochodzące z przeprowadzonych spisów. Zawartość danych w publikacjach GUS z kolejnych spisów jest bardzo zróżnicowana i w pewnych zakresach nieporównywalna, dlatego charakterystyka ludności w 1950, 1960, 1970 ogranicza się tylko do pewnych dziedzin. Najszerzej scharakteryzowano ludność Płocka w 1988, a skrótowo potraktowano 1978 r. Miasto po awansie w połowie 1975 r. do ośrodka wojewódzkiego znajdowało się u szczytu rozwoju. Dlatego zasługuje na oddzielne opracowanie, na co pozwala obfitość danych statystycznych [Ludność, 1980].

1. Charakterystyka ludności Płocka w początkowej fazie ustroju socjalistycznego

Pierwszy spis ludności po wojnie został przeprowadzony 14 lutego 1946 r., ale ewidencjonował on tylko w przekroju terytorialnym, miejsce pobytu i płeć osób. Według tego spisu Płock liczył 28,5 tys. mieszkańców [Jelonek, 1967, s.38] ze zdecydowaną przewagą kobiet. Przeprowadzony 3 grudnia 1950 r. spis ludności w warunkach tzw. walki klasowej i zaostrej cenzury dostarczał również raczej skąpych danych o społeczeństwie w poszczególnych miastach. Opublikowane materiały ograniczają się do podstawowych informacji dotyczących liczby mieszkańców według płci z podziałem na czynnych zawodowo według działów gospodarki narodowej i utrzymywanych członków rodzin [Struktura, 1954 oraz Dłuska i Kozłowski, 2002]. Na ogólną liczbę mieszkańców wynoszącą 30637, większość stanowiły kobiety (53,3%). Na 100 mężczyzn przypadało więc 114 kobiet. Udział czynnych zawodowo, których należy utożsamiać z pracującymi wynosił 38,8%. Był on wysoki wśród mężczyzn (55,8%), a bardzo niski wśród kobiet (24%). Zdecydowana większość mieszkańców (61,2%) pozostawała zatem na utrzymaniu pracujących. Z danych zawartych w tab. 1 wynika, że spośród utrzymywanych było 66,3% kobiet. Na 100 pracujących przypadało 158 utrzymywanych. Było więc bardzo wysokie obciążenie osób pracujących utrzymywanymi. Taka sytu-

acja powodowała, że były bardzo trudne warunki bytu ludności. Najwięcej mieszkańców, bo co trzecia osoba, utrzymywała się z pracy w zakładach przemysłowych. Drugim działem gospodarki narodowej zapewniającym dochód mieszkańcom była administracja, obejmująca nie tylko administrację publiczną, lecz także milicję, biuro bezpieczeństwa, sądownictwo. Dołączenie do administracji banków było nieporozumieniem, bo pracowało w nich nie więcej jak 50-100 osób, ale ze społecznego punktu widzenia obniżało rangę znaczenia administracji w życiu publicznym. Podobny odsetek mieszkańców, co z zatrudnienia w administracji (14,3%), czerpał dochody z działów: budownictwo, obrót towarowy wraz z gastronomią. O połowę mniejsze znaczenie w zatrudnieniu ludności miał transport, a w następnej kolejności dział nieustalone i rolnictwo (tab. 1). Do działów nieustalonych zaliczono prawdopodobnie emerytów i rencistów. Mianowicie z ogólnej liczby osób działu nieustalonego utrzymywani stanowili 92%, a czynni zawodowo 8%, podczas gdy przykładowo w dziale administracja odpowiednio 58,8% i 41,2%.

Struktura źródeł utrzymania ogółem pokrywała się w zasadzie ze strukturą zatrudnienia ogółem. Niewielkie różnice wystąpiły w działach obrót towarowy, kultura, nauka i ochrona zdrowia, gdzie zatrudnienie było wyższe od źródeł utrzymania oraz we wspomnianym już dziale nieustalonym, gdzie zdecydowanie przeważały źródła utrzymania nad zatrudnieniem. Większe różnice w strukturze zatrudnienia niż w źródłach utrzymania wystąpiły w podziale na płeć. Przykładowo znacznie mniej kobiet niż mężczyzn pracowało w budownictwie, transporcie, w przemyśle, a więcej w obrocie towarowym, oświacie, ochronie zdrowia. Natomiast w źródłach utrzymania ludności różnice między mężczyznami a kobietami były mało widoczne (tab.1). Zatrudnienie mężczyzn i kobiet w poszczególnych działach gospodarki narodowej rzutowało na liczbę osób przez nich utrzymywanych. Mianowicie w tych działach gospodarki narodowej⁴,

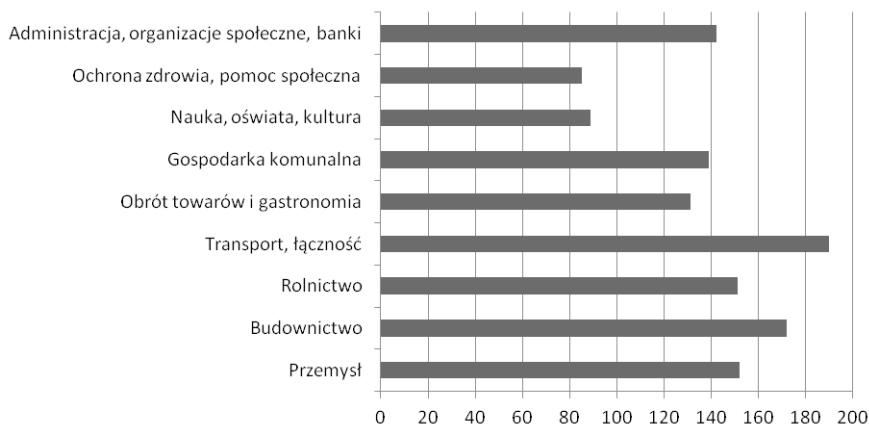
⁴ Z pominięciem pozostałych działów (47 osób utrzymywanych przez 100 zatrudnionych) i działu nieustalonego (odpowiednio 1556).

Tabela 1. Struktura zatrudnienia i źródła utrzymania ludności Płocka w 1950 r.

Działy gospodarki narodowej	Źródła utrzymania ludności			Struktura zatrudnienia		
	ogółem 30637	mężczyźni 14294	kobiety 16343	ogółem 11891	mężczyźni 7970	kobiety 3921
1.Przemysł	33,6	33,8	33,3	34,3	36,0	30,8
2.Budownictwo	13,7	15,5	12,2	13,0	17,6	3,6
3.Rolnictwo	4,9	4,7	5,1	5,0	3,9	7,3
4.Transport, łączność	7,0	7,6	6,6	6,3	8,1	2,6
5.Obrót towary i gastronomia	11,5	10,9	12,0	12,8	11,0	16,4
6.Gospodarka komunalna	1,7	1,6	1,8	1,8	1,6	2,3
7.Nauka, oświata, kultura	3,8	3,2	4,3	5,2	3,3	9,0
8.Ochrona zdrowia, pomoc społeczna	2,4	1,7	3,1	3,4	1,6	6,8
9.Administracja, organizacje społeczne, banki	14,3	15,3	13,4	15,1	15,7	14,1
10.Pozostały działy	1,1	0,7	1,5	1,9	0,6	0,5
11.Dział nieustalone	6,0	5,2	6,7	1,2	0,6	2,6
Razem	100	100	100	100	100	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Struktura zawodowa i demograficzna ludności. Indywidualne gospodarstwa rolne. Województwo warszawskie*. GUS, Warszawa 1954, s.70.

gdzie w zatrudnieniu zdecydowanie przeważali mężczyźni mieli na utrzymaniu o wiele więcej osób niż w działach z przewagą zatrudnionych kobiet (wykres 1). Najbardziej osobami utrzymywanymi byli obciążeni pracownicy transportu i budownictwa, a najmniej oświaty i ochrony zdrowia, co prawdopodobnie należy łączyć z poziomem wykształcenia zatrudnionych.

Wykres 1. Liczba osób utrzymywanych przypadająca na 100 osób pracujących w poszczególnych działach gospodarki narodowej w 1950 r.

Źródło: patrz tab. 1.

Niestety w publikacjach GUS ze spisu ludności w 1950 r. brakuje danych w przekroju powiatowym o poziomie wykształcenia mieszkańców. Poziom ten był raczej niski jako odzyskane dziedzictwo z czasów zaborów, którego nie dało się usunąć w zbyt krótkim okresie międzywojennym i tuż powojennym. Przyspieszenie w podnoszeniu poziomu wykształcenia nastąpiło w latach następnych.

2. Mieszkańcy Płocka we wstępnej fazie uprzemysłowienia

W okresie międzypisowym 1950-1960 ludność miasta zwiększyła się o 13,3 tys., czyli o 43,6%. Proporcjonalnie do wzrostu mieszkańców zwiększyło się zatrudnienie w przemy-

śle⁵ (o 43,7%), co wskazuje o zapoczątkowanym procesie industrializacji miasta. Wzrosło również zatrudnienie w pozostałych działach gospodarki narodowej z wyjątkiem handlu wraz z gastronomią⁶ (tab. 15). Przyrost ludności, jaki nastąpił w mieście w ciągu tylko 10 lat można zawdzięczać przemysłowi, który przyczynił się do zwiększenia liczby osób czynnych zawodowo w ogóle, w tym najbardziej w transporcie, częściowo w budownictwie, w gospodarce mieszkaniowej i komunalnej. Udział czynnych zawodowo w przemyśle, w ogólnej ich liczbie, wynosił 35%, z tego zatrudnienie w tym dziale znajdowało 41,4% mężczyzn i 24,8% kobiet. Dwie gałęzie przemysłu wówczas miały najważniejsze znaczenie to jest maszynowy i konstrukcji metalowych (1647) oraz spożywczy (1506). Z pozostałych gałęzi należy wymienić przemysł środków transportu (524 pracujących), przemysł drzewny (440), odzieżowy (379). Natomiast w przemyśle chemicznym znajdowało zatrudnienie zaledwie 201 osób. Prawie we wszystkich gałęziach przemysłu, z wyjątkiem odzieżowego, włókienniczego, poligraficznego, zdecydowanie więcej pracowało mężczyzn niż kobiet. Na 100 osób czynnych zawodowo (pracujących) przypadało 143 utrzymywanych, to znaczy niewiele mniej niż w 1950 r. (158), ponieważ w tej dekadzie występował wysoki przyrost naturalny ludności [Rakowski, 2017, s.60]. Efektem tego przyrostu był wysoki udział dzieci w wieku 0-9 lat (21,2%) w ogólnej liczbie mieszkańców. Jeżeli do tej grupy dzieci dołączymy następną (10-14 lat) liczącą pięć roczników, to ten udział zwiększy się do 32,8%. Czyli co trzeci mieszkaniec Płocka nie przekraczał 15 lat i co ciekawe, spośród wszystkich roczników najwięcej było w wieku 14 lat (1207) urodzonych w 1946 r. i w wieku 10 lat (1076) urodzonych w 1950 r. Dodając do tej subpopulacji 0-14 lat jeszcze 3 roczniki (2302), które nie osiągnęły pełnoletności (18 lat), udział ten wzrośnie do 38%. Biorąc pod uwagę osoby, które liczyły 60 lat i więcej (4230) oraz 50-59 (urodzeni w latach 1901-1910) o podobnej liczbie (4318) o łącznym udziale

⁵ Przyjęto w uproszczeniu, że czynni zawodowo pracują na terenie miasta.

⁶ Pominięto administrację ujmowaną w kolejnych spisach w sposób zróżnicowany.

w ogólnej liczbie mieszkańców wynoszącym 19,4%, to 80,6% społeczeństwa nie przekraczało 50 lat. Była to więc ludność bardzo młoda o dużych potrzebach materialnych trudnych do zaspokojenia w ówczesnych warunkach i przy tak wysokim obciążeniu osób pracujących utrzymywanymi. Co prawda aktywność zawodowa mężczyzn była wysoka (52,1% z ogółu pracowało), ale względnie niska kobiet (23,9%). Taka sytuacja powodowała, że na utrzymaniu były nie tylko dzieci, ale wraz z nimi znaczna część matek opiekująca się dziećmi. Z ogółu mężczyzn z poszczególnych grup pracowało od 83,4% w wieku 20-24 lat, 97,7% w wieku 35-39, a następnie wskaźnik aktywności malał, ale i w wieku 65-69 wynosił jeszcze 41% (tab. 14). Wskaźnik aktywności zawodowej kobiet na ogół (poza wiekiem 20-24 lat) nie przekraczał 50% (wykres 3). Największa różnica aktywności zawodowej między mężczyznami a kobietami wystąpiła w subpopulacjach 30-59 i przekraczała 50 pp.

Spośród osób utrzymywanych przez czynnych zawodowo 63,7% stanowiły kobiety. Prawie połowa tej płci to dziewczynki do 15 roku, a druga połowa obejmowała wszystkie roczniki, przy czym 36,6% to kobiety w wieku 30 lat i powyżej. W przypadku mężczyzn utrzymywani byli niemal wyłącznie w wieku 0-14 lat, a tylko 2,2% przekraczało 30 lat (tab.2). Różnice te po-

Tabela 2. Wiek osób utrzymywanych i utrzymujących się ze źródeł niezarobkowych w Płocku w 1960 r.

Grupy wieku	Utrzymywane			Utrzymujące się ze źródeł niezarobkowych		
	mężczyźni 8526	kobiety 14947	razem 23473	mężczyźni 1425	kobiety 2730	razem 4155
0-14	83,9	45,3	59,3	19,4	7,3	11,4
15-29	13,9	18,1	16,5	24,0	18,1	20,1
30-44	0,7	17,9	11,7	4,8	4,6	4,7
45-59	0,6	12,0	7,9	10,8	17,7	15,3
60+	0,9	6,7	4,6	41,0	52,3	48,5
razem	100	100	100	100	100	100

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane zawarte w publikacji: *Ludność. Dodatkowe informacje dla powiatu. Miasto Płock, NSP z 6 grudnia 1960 r.*, GUS, 1965.

wodowane były stopniem aktywności zawodowej obu płci oraz ich rolą, jaką pełniły w rodzinie, społeczeństwie.

Wysokie obciążenie czynnych osób utrzymywanymi wynikało też z etapu rozwoju gospodarczego kraju. Państwo nie było w stanie utrzymywać wszystkich osób niepełnosprawnych, części osób w podeszłym wieku itp. W Płocku tylko 9,4% mieszkańców utrzymywało się w owym czasie z niezarobkowych źródeł (renty, emerytury, stypendia), z tego 6,9% mężczyzn i 11,7% kobiet. Uwzględniając zbiorowość kobiet w wieku 60+ wynoszącą 2821, to ze źródeł niezarobkowych utrzymywała się tylko połowa, a mężczyzn w tym wieku jeszcze mniej, bo była jeszcze ich wysoka aktywność zawodowa (42%). Osoby posiadające niezarobkowe źródło utrzymania w przeważającej mierze ukończyły 45 lat (tab. 2). Stosunkowo wysoki udział osób w wieku 15-29 lat utrzymujących się ze źródeł niezarobkowych powodowany był otrzymywanymi stypendiami przez młodzież akademicką. W porównaniu do 1950 r. w analizowanym roku 1960 ludność Płocka była bardziej zróżnicowana pod względem społeczno-zawodowym i terytorialnym (imigracja). Zmiany w tym zakresie zachodziły z roku na rok, a wynik końcowy z grudnia 1960 r. nie kończy tego procesu.

3. Społeczeństwo Płocka po pierwszym etapie uprzemysłowienia

Między 1960 a 1970 r. nastąpiły znaczne zmiany w społeczeństwie miasta. Zapoczątkowany proces industrializacji pod koniec lat 50. doprowadził do oddania do eksploatacji w 1964 r. największej inwestycji w dziejach miasta to jest zakładów petrochemicznych przetwarzających ropę naftową sprowadzaną ze Związku Radzieckiego ropociągami „Przyjaźń”. Budowa tych zakładów pociągała za sobą rozwój budownictwa mieszkaniowego, infrastruktury, poszerzenie obszaru miasta kosztem terenów sąsiednich wraz z mieszkającą tam ludnością (Gajewski, 1964, s.97). Wzrost zatrudnienia we wszystkich działach gospodarki narodowej przyczynił się do napływu ludności

[Rakowski, 2017, s.59,60] i powiększenia liczby mieszkańców w okresie międzypisowym z 44 tys. w 1960 r. do 72,2 tys. w 1970 r. W skład tej liczby wchodziła ludność gospodarstw domowych (93,4%) oraz przebywające w gospodarstwach zbiorowych (4801), w tym 77,1% to mężczyźni, głównie w wieku 15-19 i 20-24 lat. Można domniemywać, że w gospodarstwach zbiorowych przebywały osoby w internatach, domach studenckich, hotelach robotniczych, klasztorach

Przyjmując za podstawę ogół ludności Płocka, to jej podział na czynnych zawodowo, utrzymywanych i posiadających niezarobkowe źródło utrzymania według płci przedstawiał się następująco (w %):

	mężczyźni	kobiety	ogółem
1. czynni zawodowo	56,2	35,9	46,1
2. utrzymywani przez czynnych	37,6	53,0	44,1
3. ludność utrzymująca się z pracy	92,7	87,7	90,2
4. ludność utrzymująca się ze źródeł niezarobkowych	7,3	12,3	9,8
Razem (3+4)	100	100	100

W porównaniu do 1960 r. nastąpił wzrost udziału czynnych zawodowo ogółem w liczbie mieszkańców o 8 punktów procentowych (pp), w tym mężczyzn o 3,5 pp, kobiet o 10,9 pp. Proces uprzemysłowienia przyczynił się więc do zwiększenia aktywności zawodowej ludności, szczególnie kobiet. W wieku 20-44 lat pracowało powyżej 60% kobiet. Aktywność pracownicza mężczyzn była znacznie wyższa, a w grupach 25-44 lat przewyższała 95% (tab. 14). Względnie wysoki procent pracujących osób w wieku 65 lat i powyżej wiąże się z zatrudnieniem w rolnictwie. Najwięcej czynnych zawodowo absorbował, tak jak w latach poprzednich, przemysł i przeszło połowę mniej budownictwo (tab.3). Te dwa działy gospodarki narodowej zapewniały pracę dla ponad połowy mieszkańców, w tym szczególnie dla mężczyzn (68,8%). W pozostałych działach gospodarki narodowej traktowanych każdy oddzielnie znajdowało pracę poniżej 10% ogółu czynnych zawodowo, z tego najwięcej w trans-

porcie oraz handlu (łącznie 17,4%). Ludność czynna zawodowo miała na swoim utrzymaniu niemal taką samą liczbę osób. Na 100 czynnych zawodowo przypadało 98 osób utrzymywanych, przy czym najwięcej przez pracujących w rolnictwie, transporcie (powyżej 115), a najmniej w handlu i usługach (na ogółu poniżej 60 osób).

Tabela 3. Ludność Płocka w 1970 r. czynna zawodowo i utrzymywana według działów gospodarki narodowej w %

Lp.	Działy gospodarki narodowej	Czynna zawodowo			Utrzymywana
		Ogółem (33248)	Mężczyźni (20366)	Kobiety (12882)	Ogółem (32655)
1	Przemysł	38,3	43,4	30,3	40,0
2	Budownictwo	18,6	25,4	8,0	19,9
3	Rolnictwo i leśnictwo	5,0	3,6	7,2	7,0
4	Transport i łączność	8,7	10,6	5,7	10,2
5	Handel	8,7	3,4	17,0	4,6
6	Gospodarka mieszkaniowa i komunalna	4,4	4,2	4,5	4,7
7	Nauka	0,1	0,1	0,1	
8	Oświata i wychowanie	6,0	2,5	11,7	32,8
9	Kultura i sztuka	0,5	0,3	0,9	0,3
10	Ochrona zdrowia, opieka społeczna, kultura fizyczna	3,5	1,0	7,3	1,5
11	Finanse i ubezpieczenia	0,7	0,3	1,5	0,3
12	Administracja i wymiar sprawiedliwości	1,4	1,0	2,1	0,9
13	Organizacja i i usługi	1,8	1,1	2,8	1,0
14	Pozostałe	2,3	3,1	0,9	6,8
	Razem	100	100	100	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Struktura demograficzna i zawodowa ludności. Gospodarstwa domowe. NSP 1970. Miasto Płock*, GUS, 1972.

Obciążenie osób pracujących utrzymywanymi było znacznie mniejsze niż w 1960 r., ponieważ w międzyczasie zmalał przyrost naturalny ludności, dlatego udział dzieci w wieku 0-14 lat

w ogólnej liczbie mieszkańców zmniejszył się z 32,8% w 1960 r. do 24,8% w 1970 r. Ponadto nieco więcej rezydentów Płocka niż w 1960 r. utrzymywało się ze źródeł niezarobkowych. Trzeba też pamiętać, że nastąpił wzrost aktywności zawodowej kobiet. Tworzenie nowych miejsc pracy w mieście przyczyniło się do wzrostu napływu ludności z najbliższego zaplecza miasta, jak też z innych terenów kraju. Dlatego wśród pracującej ludności Płocka (33,2 tys.) udział imigrantów wynosił 39%. Z ogółu pracujących imigrantów w 1970 r. ze wsi pochodziło 53%, przy czym w zawodach nierolniczych i niezwiązanych z leśnictwem ich udział wynosił 52,3%, a w zawodach rolniczych i związanych z leśnictwem 73,2%. W tym dziale gospodarki narodowej pracowało 1307 osób, przy czym rolnicy indywidualni liczyli 910, pracownicy umysłowi 117, fizyczni 204. Włączenie do miasta na początku lat 60. obszarów przyległych spowodowało, że w porównaniu z 1950 r. liczba ludności rolniczej wzrosła dwuipółkrotnie, a obrzeża miasta ze względu na strukturę użytkowania ziemi i na zabudowę upodobały się do terenów wiejskich.

Wracając do ludności pracującej niepowiązanej z rolnictwem, ich większość (58%) według spisu z 8 grudnia 1970 r. wykonywała pracę fizyczną. Pracownicy umysłowi stanowili 38,9%, a pozostali (3,8%) to pracujący na rachunek własny, wykonujący prace nakładczą. Przyjmując pracowników fizycznych za 100 i umysłowych także za 100, to udział kobiet wynosił odpowiednio 27,4% i 52,5%, przy 37,4% udziale wśród ogółu pracowników. Ogół pracowników fizycznych (18425) w podziale na płeć można je podzielić na⁷:

⁷ *Pracujący według grup społeczno-zawodowych. Województwo warszawskie. GUS, 1973, s. 108.*

	mężczyźni	kobiety	razem
1. robotników przemysłowych, budowlanych	10070	1746	11816
2. robotników niewykwalifikowanych (przemysł, budownictwo)	540	213	753
3. robotników związanych z transportem, łącznie	1449	162	1511
4. robotników związanych z handlem, magazynowaniem	669	1249	1918
5. robotników pozostałych związanych z wykwalifikowanymi usługami	112	1379	1491
6. robotników o nieustalonej grupie zawodowej	544	292	836

Zdecydowana więc większość robotników znajdowała zatrudnienie w przemyśle i budownictwie. Kobiety jako pracownice fizyczne stanowiły w tych sektorach niewielki procent (14,8), podobnie zresztą jak w dziale transportu. Za to udział kobiet był wysoki wśród robotników zatrudnionych w handlu i pozostałych usługach.

Dodać należy, że spośród ogółu pracowników fizycznych społeczność napływowa stanowiła 39,8%, z tego wśród mężczyzn 42,8%, wśród kobiet 31,8%. Wśród pracowników umysłowych udział osób napływowych wynosił 41,2%, przy czym wyższy był wśród mężczyzn (43,4%) niż wśród kobiet (39,2%).

Z ogółu przybyłych pracowników umysłowych osoby ze wsi stanowiły 36,2%, przy wyższym udziale kobiet (41%) niż mężczyzn (31%). Wśród pracowników umysłowych (12252) większość (52,5%) stanowiły kobiety. W tej grupie społeczno-zawodowej, w podziale na płeć, wyróżniono trzy podgrupy, a w ich ramach dokonano dalszego podziału. Ze względu na ważne znaczenie tej społeczności w życiu społeczno-gospodarczym miasta należy je poddać analizie, bo w następnych publikacjach ze spisów takich klasyfikacji pracowników nie dokonywano [Bulska, 2002]. Podział ten wraz z podaniem liczby osób według płci i liczby osób przybyłych do Płocka w latach 1961-1970 przedstawia tabela 4.

Tabela 4. Podział pracowników umysłowych Płocka w 1970 r. według grup społeczno-zawodowych i płci

	Grupy pracowników umysłowych		Ogółem	W tym przybyli	% przybyłych ze wsi
1.	Pracownicy w zawodach administracyjno-gospodarczych z tego:	o	5053	1718	37,5
		m	1833	621	31,7
		k	3220	1097	40,8
	- wyższego szczebla	o	474	153	28,8
		m	341	119	26,9
		k	133	34	35,7
	- niższego szczebla	o	4579	1565	38,4
		m	1492	502	32,9
		k	3087	1063	41,0
2.	Specjaliści w zawodach technicznych z tego:	o	2864	1554	27,1
		m	2343	1246	27,1
		k	521	308	27,0
	- dyrektorzy i kierownicy	o	695	376	21,8
		m	654	346	22,2
		k	41	30	16,7
	- pozostali	o	2169	1178	28,8
		m	1689	900	29,0
		k	480	278	28,1
3.	Specjaliści w zawodach nietechnicznych	o	2180	1024	40,4
		m	597	249	33,3
		k	1583	775	42,7

o-ogółem, m-mężczyźni, k-kobiety

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Pracujący .s.114 (patrz odnośnik 8).

Spostrzeżenia, jakie można poczynić na tle danych zawartych w tej tabeli są następujące:

- Najliczniejszą grupę tworzyli pracownicy w zawodach administracyjno-gospodarczych.
- W powyższej grupie i w grupie specjaliści w zawodach nietechnicznych przeważały kobiety (odpowiednio 63,7% i 72,6%). Natomiast w grupie specjaliści w zawodach technicznych zdecydowanie dominowali mężczyźni (81,8%), zwłaszcza w grupie dyrektorów, kierowników (94,1%).

Również w grupie administracyjno-gospodarczej w podgrupie pracowników wyższego szczebla było więcej mężczyzn (71,9%) przy niewielkim ich udziale (32,6%) wśród pracowników niższego szczebla.

- Większość (54%) specjalistów w zawodach technicznych, w tym dyrektorów i kierowników, przybyła do miasta w ostatnich 10 latach. Dotyczyło to w nieco większym stopniu kobiet niż mężczyzn. Również prawie połowa (47%) specjalistów w zawodach nietechnicznych napłynęła do miasta. Najniższy udział mieli przybysze w grupie pracowników administracyjno-gospodarczej (34%), w tym i wyższego szczebla.
- Wśród osób przybyłych udział ludności ze wsi był najwyższy w grupie specjalistów nietechnicznych (40,4%), a najniższy w grupie zawodów technicznych (27,1%), zwłaszcza wyższego szczebla. Kobiety częściej niż mężczyźni wywodzili się ze wsi.

Podsumowując tę część rozważań, należy podkreślić, że w porównaniu z 1960 r. społeczeństwo Płocka było bardziej zróżnicowane pod względem pochodzenia terytorialnego, społecznego, zawodowego, co było spowodowane dynamicznym rozwojem gospodarczym. W międzyczasie wzrósł poziom wykształcenia mieszkańców, bo przemysł, budownictwo zgłaszało zapotrzebowanie także na techników, inżynierów. Również wzrastająca liczba mieszkańców wymuszała wzrost zatrudnienia w ochronie zdrowia, oświacie, w handlu i w pozostałych działach usługowych.

Ludność w wieku 15 lat i więcej (54374) według poziomu wykształcenia z uwzględnieniem płci podzielono na sześć grup, w tym dla osób z wykształceniem ponadpodstawowym podano profil wykształcenia⁸. Na tym etapie poziomu rozwoju Płocka najwięcej mieszkańców (38,2%) legitymowało się wykształceniem podstawowym. Jeśli do tej grupy dołączymy osoby z niepełnym wykształceniem podstawowym (13,5%) i bez wykształ-

⁸ *Struktura demograficzna i zawodowa ludności. Gospodarstwa domowe. Dodatkowe informacje dla powiatu. Województwo warszawskie. Miasto Płock, GUS, 1972, s. 16.*

cenia szkolnego (2,7%), to więcej niż połowa mieszkańców powyżej 14 lat odznaczała się niskim poziomem wiedzy. Dodać jednak należy, że spośród osób z wykształceniem podstawowym 8% było w wieku 60 lat i więcej oraz 56% w wieku 25-59 lat. Natomiast spośród mieszkańców z nieukończoną szkołą podstawową 35% przekroczyło 59 rok życia. Liczebność mieszkańców z wykształceniem średnim i zasadniczym zawodowym (łącznie z niepełnym średnim) była podobna. Ich udział w całej populacji liczącej 15 lat i więcej wynosił odpowiednio 19% i 18%. Były to w większości osoby młodsze wiekiem w porównaniu z grupą z wykształceniem podstawowym. Najmłodsze wiekiem były jednak osoby z wykształceniem wyższym (łącznie z pomaturalnym i niepełnym wyższym). Świadczy o tym udział procentowy osób w wieku 15-24 i 25-59 lat w niżej wymienionych poziomach wykształcenia:

	15-24	25-59	60+
wyższe	21	72	7
średnie	31	62	7
zasadnicze zawodowe	48	48	4
podstawowe	36	56	8

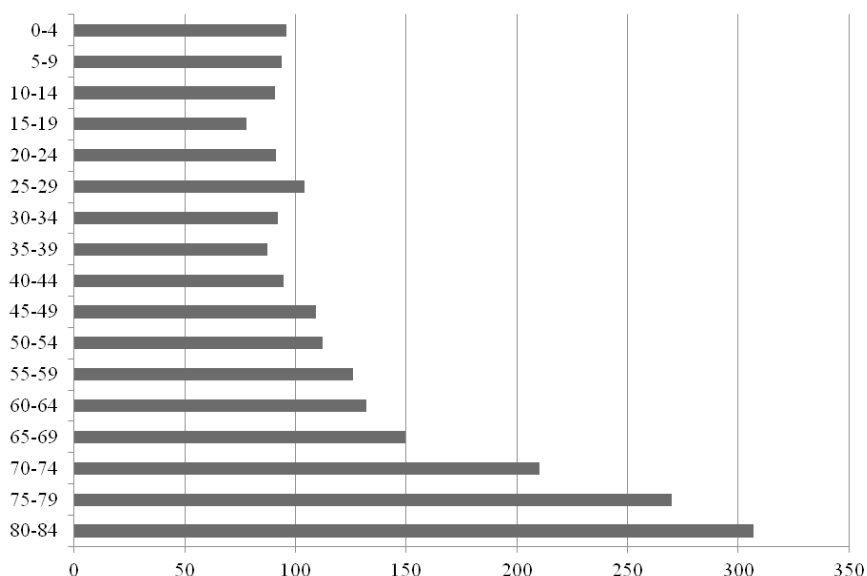
Spółeczność z wykształceniem wyższym w ogólnej liczbie mieszkańców (w wieku 15+ 4022 osób) stanowiła tylko 7,4%, a więc była mało widoczna. W tej grupie osób, podobnie jak wśród z wykształceniem zasadniczym zawodowym, przeważali mężczyźni, odwrotnie niż wśród z wykształceniem średnim z przewagą kobiet. Natomiast wyrównana była liczba mężczyzn i kobiet posiadających wykształcenie podstawowe, przy czym w grupie do 24 lat włącznie przeważali mężczyźni a powyżej 24 lat kobiety. Osoby z wykształceniem ponadpodstawowym charakteryzowały się zróżnicowanym profilem wykształcenia, przy czym najczęściej technicznym. I tak z ogółu osób z wykształceniem wyższym dyplom ukończenia studiów technicznych posiadało 40%, w tym 77% stanowili mężczyźni. Spośród osób z wykształceniem średnim 35% miało ukończony profil

techniczny, 34% ogólnokształcący i odpowiednio z zasadniczym zawodowym 60% techniczny i 15% ogólnokształcący. Profilem technicznym wykształcenia charakteryzowali się głównie mężczyźni, a ogólnokształcącym, handlowo-gastonomicznym, pedagogicznym – kobiety. Wielokierunkowość wykształcenia zapewniała zapotrzebowanie na siłę roboczą we wszystkich dziedzinach, które były niezbędne dla sprawnego funkcjonowania miasta. Wykształcenie zapewniało częściowo szkolnictwo własne miasta, a częściowo krajowe poprzez napływ ludności, o czym pisano wcześniej.

Interesującym faktem jest, że proces uprzemysłowienia miasta wpłynął właśnie na zwiększenie napływu mężczyzn. W powojennej historii miasta po raz pierwszy w ogólnej liczbie mieszkańców przeważali mężczyźni (na 100 mężczyzn przypadało 99 kobiet). Przewaga ta dotyczyła nie tylko najmłodszych grup wieku (do 19 lat), bo takie zjawisko występuje najczęściej, lecz także w grupach 20-24, 30-44. Trudno jest natomiast wyjaśnić przewagę kobiet nad liczbą mężczyzn w subpopulacji 25-29 lat. Najmniej kobiet na 100 mężczyzn przypadało w grupie 15-19 (77,8), a najwięcej w subpopulacjach najstarszych (powyżej 250), co ilustruje wykres 2. Warto zauważyć, że duża różnica w liczbie kobiet przypadających na 100 mężczyzn wystąpiła między grupą 65-69 a 70-74, co powodowane było przyspieszoną nadumieralnością mężczyzn.

Celem uzupełnienia powyższej treści należy dodać, że z ogólnej liczby mężczyzn w wieku 15 lat i więcej (27053) 61,7% było żonatych, 35,2% to kawalerowie, 1,3% wdowcy, 1,3 rozwiedzeni (0,4% nieustalony). Struktura stanu cywilnego kobiet przedstawiała się następująco (w %): - zamężne 60,3

- panny 25,2
- wdowy 11,8
- rozwiedzione 2,6
- stan nieustalony 0,1

Wykres 2. Liczba kobiet przypadająca na 100 mężczyzn w Płocku w 1970 r. według grup wieku

Źródło: jak w tab. 3.

4. Ludność Płocka w szczytowym okresie rozwoju kraju

W latach 1971-1978 Polska charakteryzowała się dynamicznym rozwojem gospodarczym. Rosnące zasoby pracy jako rezultat wyżu demograficznego lat 50. oraz przeludnienie agrarne wymagało tworzenia nowych pozarolniczych miejsc pracy przede wszystkim w przemyśle. Ten dział gospodarki narodowej stymulował rozwój budownictwa, transportu, łączności, handlu i innych usług. Przejawem tego rozwoju była poprawa warunków życia ludności. Co prawda w skali kraju spowolnienie nastąpiło już w 1976 r., czego odzwierciedleniem było niezadowolenie społeczne wyrażające się w strajkach i protestach ulicznych.

Nowe miejsca pracy w tym okresie powstawały również w Płocku. Wzrosła więc liczba mieszkańców w okresie między-spisowym o 24,5 tys., czyli o 34%, a jeszcze szybciej wzrosła liczba czynnych zawodowo, bo o 41,7%, w tym w przemyśle o 43,3%. Budowa zakładów przemysłu odzieżowego oraz rozwój usług przyczynił się do dalszej aktywizacji zawodowej ko-

biet. W 1970 r. aktywnych zawodowo kobiet było 35,9%, zaś w 1978 r. 42,7%. W okresie ośmioletnim liczba pracujących kobiet wzrosła o 62,5%, podczas gdy mężczyzn o 28,5%. Wzrost aktywności zawodowej spowodował, że pomimo rosnącego w tym czasie przyrostu naturalnego ludności na 100 osób pracujących przypadało już tylko 79 utrzymywanych. Nastąpiło też w międzyczasie zwiększenie liczby osób utrzymujących się ze źródeł niezarobkowych o 72,4% (mężczyzn o 82,6%, kobiet o 66,3%). Z ogółu pracujących w gospodarce społecznej (45299) na odpowiednich stanowiskach zatrudnionych było (w %):

	mężczyźni	kobiety	razem
– nierobotniczych	36,1	59,7	46,7
– robotniczych i pokrewnych	63,5	38,9	52,1
– pozostałych (umowa agencyjna, itp.)	0,4	1,4	1,2
razem	100	100	100

Zatem większość kobiet pracowała na stanowiskach nierobotniczych, a mężczyzn na robotniczych. Struktura wieku ludności w podziale na subpopulacje liczące po 15 roczników była w 1978 r. niemal taka sama jak w 1970 r. Również wskaźnik aktywności zawodowej mężczyzn w wieku 20-49 był prawie taki sam jak 8 lat wcześniej, a niższych w pozostałych grupach wieku (tab.14). Wyraźnie natomiast wzrosła aktywność zawodowa kobiet w wieku 20-54 lat, pamiętając, że w tym czasie nastąpił wzrost współczynnika urodzeń i przyrostu naturalnego. Jednak zachęty stwarzane przez pracodawców były na tyle korzystne, że kobiety po wykorzystaniu przysługującego im urlopu macierzyńskiego podejmowały pracę zawodową, ponieważ w wielu zakładach funkcjonowały żłobki i przedszkola. Dlatego w wieku 25-49 lat powyżej 70% kobiet pracowało, w tym większość na stanowiskach nierobotniczych, ponieważ ulegała zmianie struktura działalności gospodarczej, a w ślad za nią podążał rozwój szkolnictwa i wzrastał poziom wykształcenia ludności.

5. Mieszkańcy Płocka w końcowym roku Polski Ludowej

5.1 Źródła utrzymania ludności

Rok 1988, kiedy 6 grudnia przeprowadzono powszechny spis ludności można przyjąć za końcowy etap funkcjonowania gospodarki w warunkach ustroju socjalistycznego. Po latach recesji i zastoju gospodarczego i po zniesieniu w połowie 1983 r. stanu wojennego następował pewien wzrost gospodarczy osiągnięty dzięki powolnemu wprowadzaniu reform [Bałtowski, 2009; Piątkowski, 2020, s.222-223]. Ożywienie gospodarcze ujawniało się w poprawie warunków życia ludności. Aktywność zawodowa ludności była nadal wysoka. W przypadku Płocka na ogólną liczbę mieszkańców wynosząca 120246 (58215 mężczyzn i 62031 kobiet) ludność czynna zawodowo stanowiła 47,4%. Przy wysokiej aktywności zawodowej mężczyzn (52,9%) towarzyszyła im także względnie wysoka aktywność kobiet (41,4%). Po 1970 r. powstało szereg zakładów przemysłowych zatrudniających kobiety [Trzcińska, 1988] dlatego tak wysoka aktywność przy równocześnie malejącej ich rodności. Najwyższą aktywnością zawodową charakteryzowały się kobiety w wieku 35-44 lat. W tej subpopulacji odsetek pracujących przekraczał 80% (tab.14, wykres 4) i tylko nieznacznie odbiegał od aktywności mężczyzn. Pomijając osoby w wieku 60 i więcej, najwyższa różnica między aktywnością zawodową kobiet i mężczyzn wystąpiła w subpopulacjach 25-29 i 50-59 lat. W starszych subpopulacjach poczynając od 45 lat, aktywność zawodowa w ogólnej liczbie danej grupy wieku malała, a wzrastał odsetek osób utrzymujących się ze źródeł niezarobkowych (tab. 5).

Sprawą zrozumiałą jest fakt, że w grupie osób najmłodszych wiekiem nie było czynnych zawodowo, ale były głównie dzieci utrzymywane przez pracujących rodziców i niewielka grupa dzieci posiadająca niezarobkowe źródła utrzymania (np. zasiłek z opieki społecznej, stypendium, renta rodzinna, renta inwalidzka). W grupie wieku 15-19 lat co 9 osoba była już czynna zawodowo, ale liczba osób utrzymywanych przez pracujących była

siedmiokrotnie wyższa. W następnych grupach wieku aż do 54 lat liczba czynnych zawodowo była zbliżona do populacji danej grupy. Jednak jeszcze w kohorcie wieku 55-59 lat nieco więcej osób było czynnych zawodowo niż biernych. Poczynając od grupy wieku 60-64 (a kobiet 55-59) w ogólnej liczbie mieszkańców danej grupy wieku przeważała ludność bierna zawodowo (tab. 5). Przyjmując za podstawę ogół ludności Płocka za 100, to udział biernych zawodowo wynosił 52,6%. Można więc przyjąć, że sytuacja było korzystna. Zwłaszcza wtedy, gdy uwzględnimy, że w ogólnej liczbie mieszkańców ze źródeł niezarobkowych utrzymywało się 16,8%, a liczba osób utrzymywanych przypadająca na 100 czynnych zawodowo wynosiła 75,6. To znaczy, że jedna osoba pracująca utrzymywała mniej niż jedną osobę. W porównaniu z 1950 r. sytuacja pod tym względem uległa dwukrotnej poprawie. Z ogólnej liczby czynnych zawodowo najwięcej osób pracowało w zakładach przemysłowych, bo aż 36,2% i o przeszło połowę mniej w budownictwie – 15,8%. Tak więc łącznie te dwa działy gospodarki narodowej angażowały więcej niż połowę zasobów pracy Płocka. W następnej kolejności był handel (8,9%), a po nim ochrona zdrowia (8,0%), administracja wraz z finansami i ubezpieczeniami⁹ (7,8%), oświata (7,4%). O wiele już mniej osób pracowało w gospodarce mieszkaniowej i komunalnej (5,2%), w transporcie (4,1%).

⁹ W publikacji GUS w 1988 r. zatrudnienie w administracji, w organizacjach politycznych, w bankach, ubezpieczeniach wykazano w kolumnie „pozostałe działy”.

Tabela 5. Podział ludności Płocka w 1988 r. według grup wieku na czynnych zawodowo, utrzymywanych przez czynnych zawodowo i posiadających niezarobkowe źródło utrzymania

Wiek	Ludność ogółem	Czynni zawodowo	Utrzymywani	Posiadający niezarobkowe źródło utrzymania
0-14	31279	-	29845	1434
15-19	10013	1113	7979	926
20-24	7862	5321	1792	744
25-29	8481	6995	1054	432
30-34	11312	9826	1044	442
35-39	11936	10769	663	504
40-44	9298	8384	364	550
45-49	6532	5635	227	670
50-54	6059	4667	82	1310
55-59	5107	2730	89	2288
60-64	4139	841	-	3298
65-69	2946	230	-	2716
70-74	1883	98	-	1785
75-79	1810	80	-	1730
80-84	930	252	-	
85-89	435		-	1428
90+	137	191	-	
nieustalony	87		-	-
razem	120246	56954	43035	20257

Źródło: Ludność i zasoby mieszkaniowe, NSP 1988, GUS, 1990.

Włączenie w granice administracyjne miasta sąsiednich wsi spowodowało, że 3,6% czynnych zawodowo było zaangażowanych w rolnictwie. W odróżnieniu od działów pozarolniczych gospodarki, w rolnictwie jedna osoba czynna zawodowo miała na utrzymaniu także jedną osobę. Podobnie jak w latach poprzednich zatrudnienie kobiet dominowało w ochronie zdrowia, oświacie (powyżej 80%), w handlu, łączności, kulturze, w administracji, przy minimalnym udziale w budownictwie, gospodarce komunalnej (tab.15). W 1988 r. w porównaniu do lat poprzednich wzrósł udział osób w społeczności miasta utrzymujących

się ze źródeł niezarobkowych. W skład tego pojęcia wchodziło wiele świadczeń, w tym trzy wprowadzono na początku lat 80., z których najważniejszy był zasiłek wychowawczy. W ramach niezarobkowych źródeł utrzymania najwięcej osób otrzymywało emerytury (42,7%) i świadczenia z tytułu renty inwalidzkiej (33,2%). Z pozostałych form świadczeń należy wymienić rentę rodzinną (10,4%), którą otrzymywały przede wszystkim kobiety. Pozostałych dziesięć rodzajów świadczeń nie miało już większego znaczenia (13,7%). Należy jednak zwrócić uwagę na emerytury i renty inwalidzkie otrzymywane za przekazanie państwu gospodarstwa rolnego, a takich przypadków było 559. Biorąc pod uwagę wielkość miasta i przekazane gospodarstwa (144) przed 1978 r. jest to liczba pokaźna. Z niezarobkowych źródeł utrzymania więcej kobiet (60,4%) czerpało dochody niż mężczyźni. Dotyczyło to niemal wszystkich świadczeń z wyjątkiem stypendium i domu opieki społecznej (tab.6). Szczególnie duża przewaga kobiet nad liczbą mężczyzn występowała wśród otrzymujących świadczenia z tytułu renty rodzinnej i zasiłku wychowawczego, który otrzymywały głównie kobiety w wieku 20-34 lat. Natomiast renta rodzinna była podstawowym źródłem utrzymania dla kobiet powyżej 49 roku życia. Spośród osób utrzymujących się ze źródeł niezarobkowych najliczniejszą grupę stanowili mieszkańcy w wieku 60-74 lat, a po niej licząca 45-59 lat i mniej już liczna subpopulacja najstarsza. Okazuje się jednak, że w populacji powszechnie utożsamianej z emerytami znajdowała się pokaźna grupa ludzi młodych nie przekraczających 30 lat. Pozyskiwały one dochody z tytułu renty inwalidzkiej, renty rodzinnej, zasiłku wychowawczego, stypendium. W sumie jednak udział osób w wieku 60 lat i więcej w całej populacji wynosił 54%. W porównaniu z 1978 r. udział podstawowych świadczeń z tytułu emerytury i renty nie zmienił się i w całości świadczeń wynosił 75,9%.

Tabela 6. Ludność Płocka utrzymująca się z niezarobkowych źródeł utrzymania według rodzaju świadczeń i płci osób.

Lp.	Rodzaj świadczeń	1978			1988		
		M	K	Razem	M	K	Razem
1	Emerytura pracownicza	2263	2817	5080	3801	4858	8659
2	Emerytura za przekazane gospodarstwo rolne	-	-	-	94	267	361
3	Renta inwalidzka pracownicza	1801	2351	4152	3038	3696	6734
4	Renta inwalidzka za przekazane gosp. rolne	54	90	144	70	128	198
5	Zasiłek socjalny	-	-	-	23	64	87
6	Świadczenia rehabilitacyjne	-	-	-	25	31	56
7	Zasiłek wychowawczy	-	-	-	141	574	715
8	Renta rodzinna	137	1472	1609	272	1823	2095
9	Dom opieki	155	173	328	25	21	46
10	Zasiłek z opieki społecznej	8	55	63	48	125	173
11	Stypendium, płaca ucznia	216	53	269	230	120	350
12	Zakony	-	-	-	12	55	67
13	Pozostałe	183	334	517	233	483	716
	Razem	4818	7345	12163	8014	12243	20257

M- mężczyźni, K-kobiety

Źródło: Patrz tab. 5.

5.2 Wykształcenie ludności

W publikacjach GUS, jak już wspomniano, poziomem wykształcenia mieszkańców objęte są tylko osoby w wieku 15 lat i więcej. Z tej grupy wieku w Płocku, co trzecia osoba wykazywała się ukończoną szkołą średnią i nieco tylko mniej podstawową i znacznie już mniej zasadniczą zawodową. W stosunku do lat poprzednich nastąpił wzrost liczby osób legitymujących się wyższym wykształceniem, bo co 12 osoba posiadała takie wykształcenie, przy niewielkiej przewadze mężczyzn (3665 i 3369). Istniała pewna współzależność między wiekiem mieszkańców

a reprezentowanym poziomem wykształcenia (tab.7). Mianowicie wykształcenie wyższe posiadało najwięcej osób w wieku 45-49 lat (urodzeni w latach 1939-1943), a najmniej w wieku¹⁰ 65 i powyżej. Odsetek osób z wykształceniem średnim malał wraz ze wzrostem ich wieku (od 49,4 do 16,3), podobnie zresztą jak osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym. Odwrotna sytuacja zaistniała wśród osób z ukończoną szkołą podstawową. Spośród mieszkańców najstarszych liczących powyżej 59 lat w całej subpopulacji przeważały już osoby poniżej zasadniczego wykształcenia. W wieku 20-44 lat przeważały osoby ze średnim i wyższym (łącznie) wykształceniem, zaś w wieku 45 i powyżej w poszczególnych grupach dominowały osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym i podstawowym (łącznie). Przyjmując ten podział na dwie grupy, należy stwierdzić, że kobiety reprezentowały względnie wyższy poziom wykształcenia niż mężczyźni. I tak w ogólnej liczbie kobiet w wieku powyżej 14 lat wykształcenie wyższe i średnie posiadało 45,4%, zaś mężczyźni 37,3%. Jeśli uwzględnimy wiek obu płci w podziale 25-44 lat i powyżej 44 lat, to wykształcenie posiadało:

		25-44 lat	45 lat i więcej
- wyższe	mężczyzn	11,0%	10,9%
	kobiet	10,7%	6,0%
- średnie	mężczyzn	34,5%	26,6%
	kobiet	49,6%	26,9%

Dane te oznaczają, że:

- różnica w wykształceniu mężczyzn w wieku 25-44 lat i powyżej 44 lat była mniejsza niż wśród kobiet,
- mężczyźni przewyższali kobiety swoim wyższym poziomem wykształcenia, zwłaszcza w wieku powyżej 44 roku życia, z kolei kobiety charakteryzowały się wyższym odsetkiem niż mężczyźni wykształceniem średnim w wieku 25-44.

¹⁰ Pomijając osoby do 24 lat włącznie.

Tabela 7. Struktura wykształcenia mieszkańców Płocka według wieku w 1988

Grupa wieku	Ogółem	W %				
		wyższe	średnie	zasadnicze zawodowe	podstawowe ukończone	podstawowe nieukończone
15-19	10013	-	6,1	14,7	75,0	4,2
20-24	7862	1,4	49,4	35,9	12,4	0,9
25-29	8481	10,1	42,6	38,2	8,8	0,3
30-34	11312	10,3	42,8	34,9	11,4	0,6
35-39	11936	11,3	44,1	28,8	15,2	0,6
40-44	9298	11,7	39,8	26,0	22,0	0,5
45-49	6532	12,3	35,0	19,6	32,2	0,9
50-54	6059	11,0	33,8	16,7	36,9	1,6
55-59	5107	9,0	28,6	11,0	46,0	5,4
60-64	4139	6,2	21,8	5,9	56,5	9,6
65+	8141	3,4	16,3	4,2	55,1	21,0
wiek nie ustalony	87	4,6	16,1	21,8	24,1	33,4
razem	88967	7,9	33,7	23,4	31,4	3,6
						100

Źródło: tak jak tab. 5.

Podsumowując, należy stwierdzić, że pomimo postępu w zakresie wykształcenia większość czynnych zawodowo pracowała nadal na stanowiskach robotniczych. Na tle wybranych sześciu miast na stanowiskach robotniczych pracowało więcej osób niż w Płocku, we Włocławku, Elblągu, a szczególnie w Chorzowie, co prezentują dane zawarte w tabeli 8. W Płocku stosunkowo mało osób pracowało na rachunek własny.

Tabela 8. Ludność czynna zawodowo Płocka w 1988 r. na tle wybranych miast według charakteru zatrudnienia w %

Miasto	nierobotnicze	robotnicze	Użytkownicy indywidualnych gosp. rolnych	Pracujący na rachunek własny
Płock	40,4	53,8	1,9	3,8
Włocławek	37,0	56,3	1,4	5,3
Toruń	41,5	52,7	1,0	4,7
Elbląg	36,6	57,1	1,1	5,2
Warszawa	50,6	42,4	1,2	5,9
Chorzów	31,6	65,7	0,2	2,5
Poznań	45,6	45,9	1,1	7,4

Źródło: *Struktura demograficzna i zawodowa oraz warunki mieszkaniowe ludności miejskiej w latach 1978-1988*, GUS, 1993. Tab. 7.

5.3. Gospodarstwa domowe i rodziny

Pomijając ludność przebywającą w gospodarstwach zbiorowego zamieszkania, to jest w domach opieki społecznej, zakonach itp., w których przebywało 3251 osób, pozostała część mieszkańców (116995) tworzyła gospodarstwa domowe rodzinne (33132) i nierodzinne jednoosobowe gospodarstwa domowe, których było 5757, w tym 2751 gospodarstw nie miało czynnych zawodowo osób. O tych gospodarstwach brakuje szerszych informacji (płeć osób, wiek) wobec tego będą one pominięte w dalszych rozważaniach. Można domniemywać, że w skład gospodarstw domowych jednoosobowych wchodziły wdowy i w mniejszej liczbie wdowcy utrzymujący się ze źródeł niezarobkowych. Przechodząc do gospodarstw domowych rodzinnych, to w zdecydowanej większości były to małżeństwa (27443)

oraz pokaźna liczba matek z dziećmi (5152) i niewielka (537) ojców z dziećmi. W zbiorze małżeństw, 9069 nie posiadało dzieci w wieku do 24 lat na utrzymaniu, ale zamieszkiwało z nimi 5142 dzieci posiadających własne źródło dochodów. Małżeństw z dziećmi na utrzymaniu było 18374. Mieszkało z nimi 33256 dzieci, czyli przeciętnie na jedno małżeństwo przypadało 1,81 dzieci. Najwięcej małżeństw na utrzymaniu miało dwoje dzieci (48,9%) i nieco mniej jedno dziecko (37,1%). W tym przypadku były to małżeństwa młode nieprzekraczające 25 lat. Troje dzieci posiadało 11,3%, czworo zaledwie 2,0% małżeństw, pięcioro i więcej 0,8% małżeństw. Interesująco przedstawiała się struktura wieku małżeństw posiadających dzieci na utrzymaniu i nieutrzymujących ich, co prezentują poniższe dane (w %):

	posiadające (18374)	nieposiadające (9069)
małżeństwa poniżej 25 lata	6,2	3,6
małżeństwa w wieku 25-29	14,6	2,6
w wieku 30-34	24,4	2,7
35-39	26,6	2,7
40-44	24,4	21,0
50 lat i więcej	3,7	67,3
wiek nieustalony	0,1	0,1
razem	100	100

Jest sprawą zrozumiałą, że małżeństwa starsze to rodziny o „pustym gnieździe”. Ich dzieci dorosły, opuściły rodziców i najczęściej założyły własne rodziny. Warto również zwrócić uwagę, że niemal co czwarte małżeństwo w wieku 40-49 lat miało jeszcze na utrzymaniu 1,64 dzieci, a małżeństwa w wieku 50 lat i więcej utrzymywały przeciętnie 1,18 dzieci, podczas gdy do:

25 lat	1,34
25-29 lat	1,79
30-34 lat	2,00
35-39 lat	2,03.

Po raz pierwszy w 1988 r. w publikacji z wyników spisu ludności badano współzależność, jaka występowała między wiekiem małżeństw, ich poziomem wykształcenia a liczbą dzieci w rodzinach (tab. 9). Przy okazji dane zawarte w tej tabeli pozwalają poznać strukturę małżeństw według reprezentowanego poziomu wykształcenia współmałżonków. Najwięcej małżeństw było ze średnim wykształceniem (45,2%), w tym nieco więcej takich, kiedy jedno ze współmałżonków (z przewagą żon) legitymowało się takim wykształceniem (wykształcenie drugiego współmałżonka jest nieznane). Na drugim miejscu znajdowały się małżeństwa z wykształceniem zasadniczym zawodowym (22,5%) z przewagą obojga współmałżonków o takim wykształceniu. W następnej kolejności znajdowały się małżeństwa z wykształceniem podstawowym (17,1%). Najmniej było małżeństw z wykształceniem wyższym (13,9%), z wyraźną przewagą, kiedy tylko jedno ze współmałżonków posiadało takie wykształcenie. Z wymienionych w tabeli 9 dziewięć rodzajów małżeństw reprezentujących różny poziom wykształcenia umożliwia ich podział na dwa podstawowe typy: posiadające dzieci do 24 lat na utrzymaniu i rodziny bez dzieci do lat 24 na utrzymaniu.

Otóż z ogółu małżeństw z wykształceniem podstawowym i poniżej utrzymywało od 9 do 35% dzieci, a pozostały odsetek tych małżeństw (65-91%) nie utrzymywał dzieci. Tymczasem 85% małżeństw z wykształceniem (oboje) zasadniczym zawodowym miało na utrzymaniu dzieci (a tylko 15% nie miało) oraz 75% małżeństw z wykształceniem wyższym (oboje) i ze średnim było obciążonych dziećmi na utrzymaniu. Zróżnicowane obciążenie małżeństw dziećmi na utrzymaniu powodowane jest wiekiem współmałżonków. Osoby z wykształceniem podstawowym i poniżej dominowały w 1988 r. w grupach powyżej 54 roku życia. Ponadto w małżeństwach z wykształceniem wyższym w wieku 50 lat i więcej (a także ze średnim, w tym wieku) także liczba dzieci niebędących na utrzymaniu rodziców przewyższała liczbę dzieci utrzymywanych, bo w tym wieku rodziców ich dzieci finansowo się usamodzielniały, ale znaczna ich

część mieszkała nadal z rodzicami. Natomiast z małżeństwami ze stażem piętnastoletnim rzadko mieszkaly dzieci posiadające własne źródło dochodu. Poziom wykształcenia małżeństw częściowo wpływał na przeciętną liczbę utrzymywanych przez nich dzieci. Najmniej dzieci na utrzymaniu miały małżeństwa z wykształceniem wyższym, a najwięcej z wykształceniem zasadniczym zawodowym i podstawowym (tab. 9). Taką współzależność potwierdziły badania przeprowadzone wśród rodzin Żyrardowa [Rakowski, 2003, s. 274-277], Warszawy [Rakowski, 2003, s. 60], Będzina [Rakowski, 2003, s. 227-229]. Najwięcej dzieci na utrzymaniu miały małżeństwa w wieku 35-39 lat, kiedy ich najstarsze dzieci nie przekraczały na ogół 19 lat.

Spośród dzieci do 24 lat będących na utrzymaniu rodziców 13,9% przypadało na matki rozwiedzione, owdowiałe. W odróżnieniu od małżeństw, które najczęściej utrzymywały dwoje dzieci (48,9%) większość matek (61,4%) na utrzymaniu miała jedno dziecko i o połowę już mniej (30,6%) dwoje dzieci. Przeciętnie na 10 matek przypadało 15 dzieci, do tego dochodziło prawie 6 dzieci mieszkających z matkami, które miały własne źródło utrzymania. Były to przede wszystkim matki w wieku 50 lat i powyżej, i częściowo matki w wieku 40-49 lat. Matki najstarsze miały na utrzymaniu niewielką liczbę dzieci, ale mieszkała z nimi duża liczba dzieci (większa od liczby matek) posiadająca własne źródło utrzymania (tab. 10). Należy sądzić, że były to już dzieci dorosłe, ale nie założyły jeszcze własnej rodziny. Łącznie w całej zbiorowości matek niebędących w związku małżeńskim udział najstarszych wynosił 27,5%, ale wśród matek utrzymujących dzieci tylko 5,4%. Utrzymywały one 4,1% ogółu dzieci w wieku do 24 lat, a mieszkało z nimi 71,1% dzieci posiadających własne dochody.

Tabela 9. Wykształcenie rodziców zamieszkałych w Płocku w 1988 r. będących w stanie małżeńskim i ich wpływ na przeciętną liczbę dzieci

Lp.	Wykształcenie małżeństw	Liczba rodzin			Liczba dzieci			
		Ogółem	Z dziećmi na utrzymaniu	Bez dzieci	Ogółem	Na utrzymaniu	Niebędących na utrzymaniu	Przeciętnie na utrzymaniu
1	Oboje wyższe, w tym małżeństwa w wieku:	1354	1030	324	1799	1691	108	1,64
	25-29	147	124	23	171	170	1	1,37
	30-34	240	228	12	383	381	2	1,67
	35-39	300	288	12	539	539	-	1,87
	40-49	415	333	82	568	532	36	1,60
	50+	234	50	184	126	57	69	1,14
2	Jedno z wyższym, w tym w wieku:	2474	1716	758	3102	2820	282	1,64
	25-29	220	197	23	297	295	2	1,50
	30-34	447	406	41	707	707	-	1,74
	35-39	511	491	20	903	897	6	1,83
	40-49	707	519	188	935	802	133	1,53
	50+	544	78	466	231	91	140	1,17
3	Oboje ze średnim	5835	4423	1412	8303	7638	665	1,73
4	Jedno ze średnim (głównie zona)	6562	4787	1775	9535	8507	1028	1,78

5	Oboje z zasadniczym zawodowym	3263	2781	482	5770	5386	384	1,94
6	Jedno z zasadniczym zawodowym	2917	2627	690	4858	4110	748	2,03
7	Oboje z podstawowym	4313	1530	2783	4621	2949	1672	1,93
8	Jedno z podstawowym	371	49	322	222	95	127	1,94
9	Oboje bez podstawowego	354	31	323	188	60	128	1,94

Źródło: jak tab. 5.

Z kolei udział matek do 39 roku życia w całej grupie (5152) wynosił 51,5%, a wśród matek utrzymujących dzieci (3644) 71,4%. Matki te utrzymywały 72,4% ogółu dzieci będących na utrzymaniu (5455) i zaledwie 3,5% dzieci posiadających własne dochody. Między subpopulacją najmłodszych matek do 39 lat łącznie i najstarszych (50+) były znaczne różnice w liczbie dzieci utrzymywanych i posiadających własne dochody, matki w wieku 40-49 lat stanowiły pewnego rodzaju pomost łączący te subpopulacje. Mianowicie ich udział w liczbie:

- matek ogółem wynosił 21,0%,
- matek z dziećmi na utrzymaniu 23,2%,
- dzieci utrzymywanych 23,5%,
- dzieci posiadających własne źródło dochodów 25,4%.

Podobnie jak wśród małżeństw, najbardziej obciążone dziećmi na utrzymaniu były samotne matki w wieku 35-39 lat (tab. 10). Tak więc częściowy podział małżeństw według wieku i wykształcenia oraz matek niebędących w związkach małżeńskich według wieku pozwala na dostrzeżenie szerszych relacji zachodzących w rodzinach pełnych (małżeństwa) i niepełnych (matki, ojcowie z dziećmi). Z matkami i ojcami częściej niż z małżeństwami mieszkaly dzieci posiadające własne dochody, w tym także będące już w związkach małżeńskich.

Tabela 10. Matki z dziećmi według wieku i liczby dzieci w 1988 r.

Wiek matek	Liczba matek		Liczba dzieci		Przeciętna liczba dzieci do 24 lat na utrzymaniu
	ogółem	w tym z dziećmi na utrzymaniu	ogółem	w tym na utrzymaniu	
poniżej 25 lat	528	524	639	631	1,20
25-29	632	631	929	923	1,46
30-34	689	686	1108	1102	1,61
35-39	782	762	1350	1294	1,70
40-49	1103	849	1819	1282	1,51
50+	1415	191	1741	222	1,16
nieustalony	3	1	4	1	1,00
Razem	5152	3644	7590	5455	1,50

Źródło: tak jak tab. 5.

5.4 Ludność napływowa

W miastach poddanych intensywnemu uprzemysłowieniu przeważała ludność napływowa nad autochtoniczną, ponieważ miejscowe zasoby pracy nie były w stanie zaspokoić zgłaszanego popytu na siłę roboczą (Iżyk, 1975). W przypadku Płocka przewaga ta w 1988 r. była niewielka, bo w ogólnej liczbie mieszkańców ludność przybyła stanowiła 50,4%. Jednakże, jeżeli pominiemy dzieci w wieku 0-14 lat, z których zdecydowana większość urodziła się w Płocku, to udział osób przybyłych w pozostałej części mieszkańców w wieku 15 lat i więcej wynosił 63,8%. Na tle pozostałych wybranych sześciu miast tylko Elbląg charakteryzował się identycznym udziałem, w pozostałych miastach udział ludności przybyłej był niższy, a wyższy ludności zasiedziały (tab. 11). Ponadto spośród osób przybyłych do tych miast w wieku 15 lat i więcej Płock wyróżniał się najwyższym udziałem przybyłych w ostatnim dziesięcioleciu (15,12%), ponieważ był on w tym podokresie silniej uprzemysławiany. Przeto ludność napływowa w wieku 15 lat i więcej w Płocku zdecydowanie przeważała (56761) nad mieszkańcami urodzonymi w tym mieście. Napływ ludności był co prawda zmienny w czasie, ale był procesem trwałym. Ludność napływowa wtapiała się więc w społeczność miejscową, stając się z czasem jej składową częścią. Większość ludności napływowej była w wieku 20-34 lat, a ich dzieci rodziły się już w Płocku. W liczbach bezwzględnych ludność w wieku 15+ wynosiła 88967, z tego:

- zasiedziała 32206,
- przybyła w 1978 r. i wcześniej 43238,
- przybyła w latach 1979-1988 13523,
- zaś ludność w wieku 0-14 liczyła 31279.

Tabela 11. Ludność Płocka zamieszkała od urodzenia i przybyła w 1988 r. na tle wybranych miast w %

Miasta	Zamieszkała od urodzenia		Przybyła		
	ogółem	w tym w wieku 15+	ogółem	w wieku 15+	w tym w latach 1979-1988
Płock	49,6	36,2	50,4	63,8	15,2
Włocławek	59,4	49,9	40,6	50,1	8,8
Toruń	52,3	40,3	47,7	59,7	9,3
Elbląg	50,5	36,2	49,5	63,8	6,2
Chorzów	62,1	55,4	37,9	44,6	2,0
Poznań	61,7	52,8	38,3	47,2	8,5
Warszawa	55,5	50,6	44,5	49,4	8,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie:

- *Migracje ludności w Polsce w latach 1979-1988* (tab. 4), GUS, 1992.

- *Struktura demograficzna i zawodowa oraz warunki mieszkaniowe ludności miejskiej w latach 1978-1988* (tab. 9), GUS, 1992.

6. Proces zmian

Zmiany w dziedzinie społeczno-gospodarczej w poszczególnych jednostkach osadniczych zachodzą każdego dnia, ale są one na ogół mało widoczne. Nawet analiza wielu zjawisk społecznych, gospodarczych dokonywana z roku na rok jest ledwo zauważalna np. w strukturze gospodarczej. Dopiero uwzględnienie w badaniach dłuższego okresu uwidacznia proces zaistniałych zmian. Dokonany skrótowo opis społeczeństwa Płocka na podstawie spisów ludności w poszczególnych latach jest stanem obrazującym to społeczeństwo na początku grudnia danego roku. Dysponując danymi z poszczególnych lat, można prześledzić proces zmian, jaki zachodził w okresach międzyspisowych lub między 1988 r. a latami go poprzedzającymi, w zależności od dostępności bazy statystycznej. W przypadku struktury wieku wykorzystano dane z 1988 i 1960 r., przy czym, aby nie wgłębiać się w szczegóły, proces zmian został nakreślony w podziale na subpopulacje liczące po 15 roczników (tab. 12). Między 1970 a 1978 r. zmiany w strukturze wieku

były mało widoczne. Bardziej znaczące zmiany nastąpiły między 1978 a 1988 r., zwłaszcza w grupach wieku 15-20 i 30-44. Z kolei w 1988 r. w porównaniu z 1960 r. nastąpił w ogólnej liczbie mieszkańców spadek udziału dzieci w wieku 0-14, a wzrósł udział grupy wieku 30-44. Zmiany, jakie zachodziły w strukturze wieku ludności do 1988 r. można określić jako ewolucyjne, natomiast to, co nastąpiło w przeciągu następnych 13 lat należy nazwać rewolucyjnymi. Dane dla 2002 r. podano wyjątkowo, aby podkreślić znaczenie transformacji polityczno-gospodarczej dla przebiegu procesów demograficznych, także w skali lokalnej.

Tabela 12. Struktura wieku ludności ogółem Płocka w latach 1960-2002 z podziałem na grupy w %

Grupy wieku	1960	1970	1978	1988	2002
0-14	32,8	24,8	25,3	26,0	16,4
15-29	22,0	31,8	30,4	21,9	25,4
30-44	20,3	21,6	21,9	27,0	20,6
45-59	15,4	12,1	13,2	14,6	23,1
60-74	7,7	7,7	7,0	7,4	10,8
75+	1,8	2,0	2,2	2,1	3,7
razem	100	100	100	100	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie publikacji GUS pochodzących ze spisów powszechnych.

Wracając do czasów Polski Ludowej, warto zwrócić uwagę na dynamikę zmian liczby ludności w poszczególnych grupach wieku w 1988 r. w porównaniu z 1960 r. Dynamika zmian ogólnej liczby mieszkańców wynosiła 273, to grupy wieku:

– 0-14 lat	217
– 15-29 lat	273
– 30-44 lat	364
– 45-59 lat	262
– 60+	294

Z gospodarczego punktu widzenia wysoka dynamika wzrostu ludności w wieku 30-44 lat o najwyższym wskaźniku aktywności była bardzo korzystna. Świadczą też o tym dane zawarte w tabeli 13 dotyczące wzrostu liczby mieszkańców, liczby czynnych zawodowo: biernej ludności w latach 1950-1988. Obliczona dynamika zmian była następująca:

	Ludność ogółem	Czynna zawodowo	Utrzymywana przez czynnych zawodowo
1960:1950	144	138	125
1970:1960	164	203	139
1978:1970	134	142	111
1988:1978	124	121	121
1988:1950	392	479	230

Otóż dynamika ta była zmienna w poszczególnych dekadach, ale wyższa w ciągu tych 38 lat ludności czynnej zawodowo niż ludność ogółem, dlatego na 100 osób czynnych zawodowo przypadało coraz mniej osób utrzymywanych (od 158 do 76). Od 1960 r. obciążenie czynnych zawodowo osobami utrzymywanymi malało także z powodu pojawienia się grupy osób utrzymujących się ze źródeł niezarobkowych (renty, emerytury, stypendia). W latach 1960-1988 udział osób utrzymujących się z powyższych źródeł w ogólnej liczbie mieszkańców wzrósł z 9,4 do 16,8%. W okresie badanym zwiększał się udział osób pracujących (czynnych zawodowo) w ogólnej liczbie mieszkańców z 37 do 48,7% i był najwyższy w 1978 r.. Odsetek pracujących mężczyzn w ogólnej ich liczbie przekraczał w poszczególnych latach 50%. Natomiast z ogółu kobiet pracowało od 24% w 1950 r. do 43,4% w końcowym roku badań (tab. 13).

Tabela 13. Ludność Płocka czynna zawodowo i bierna w latach 1950-1988

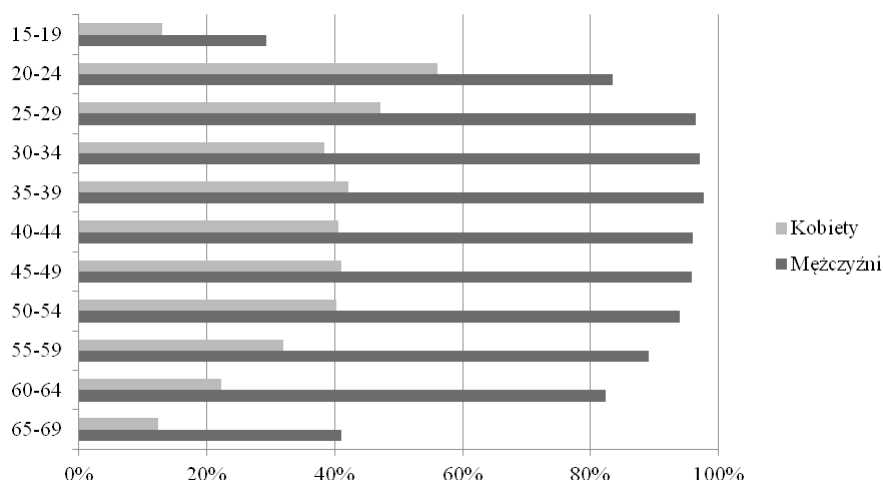
Wyszczególnienie		1950	1960	1970	1978	1988
Ludność ogółem	o	30637	44000	72165	96709	120246
	m	14294	20768	36253	47643	58215
	k	16343	23232	35912	49066	62031
Czynna zawodowo	o	11891	16372	33248	47120	56954
	m	7970	10817	20366	26180	30032
	k	3921	5555	12882	20940	26922
Utrzymywana przez czynnych zawodowo	o	18746	23473	32655	37426	43035
	m	6324	8526	13638	16645	20169
	k	12422	14347	19017	20781	2866
Utrzymująca się ze źródeł niezarobkowych	o	.	4155	7055	12163	20257
	m	.	1425	2639	4818	8014
	k	.	3730	4416	7345	12243
% czynnych zawodowo w liczbie ludności	o	38,8	37,2	46,1	48,7	47,4
	m	55,8	52,1	56,2	55,0	51,6
	k	24,0	23,9	35,9	42,7	43,4

Źródło: jak w tab. 12.

Uwzględniając wiek osób pracujących według płci, można dostrzec następujące zależności:

- w grupie wieku 15-19 lat najwięcej zarówno mężczyzn, jak i kobiet, pracowało w 1960 r. a najmniej w 1988 r. (wykres 3, 4),
- w tej subpopulacji odsetek pracujących mężczyzn malał w każdym następnym roku,
- w grupie wieku 20-24 również najwięcej mężczyzn pracowało w 1960 r., a najmniej w 1988 r.,
- w grupach wieku 25-44 lat aktywność zawodowa mężczyzn była najwyższa w 1978 r. i przekraczała 95%,
- poczynając od grupy wieku 45 lat następował spadek aktywności zawodowej mężczyzn,
- bardzo duże zmiany w aktywności zawodowej mężczyzn nastąpiły od 1970 r. między grupą w wieku 60-64 a 65-69 lat,

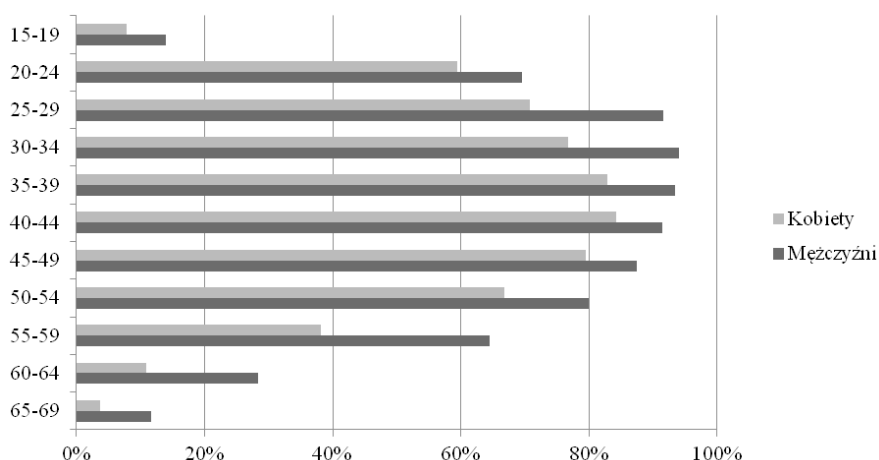
- ogólnie oceniając, najwyższą aktywność zawodową osiągnęli mężczyźni w 1978 r., zaś kobiety w wieku 35-54 w 1988 r.,
- najwyższy wzrost aktywności zawodowej kobiet nastąpił między 1960 a 1988 w grupach wieku 30-49 lat,
- w 1960 r. znacznie wyższa była aktywność zawodowa kobiet, jak i mężczyzn powyżej 64 roku życia niż w latach następnych, a zwłaszcza w 1988 r.

Wykres 3. Wskaźnik aktywności zawodowej mężczyzn i kobiet w Płocku w 1960 r. według grup wieku

Źródło: jak tab. 2.

Proces zmian w aktywności zawodowej mieszkańców dokonywał się pod wpływem możliwości zatrudnienia w poszczególnych działach gospodarki narodowej, a szczególnie w zakładach przemysłowych i w budownictwie. Liczba ludności czynnej zawodowo w przemyśle w przeciągu 38 lat wzrosła pięciokrotnie, w budownictwie prawie sześciokrotnie.

Wykres 4. Wskaźnik aktywności zawodowej mężczyzn i kobiet w Płocku w 1988 r. według grup wieku

Źródło: jak tab.5.

Tabela 14. % pracujących kobiet i mężczyzn w Płocku w ogólnej liczbie danej grupy wieku w latach 1960-1988

Grupy wieku	Kobiety				Mężczyźni			
	1960	1970	1978	1988	1960	1970	1978	1988
15-19	13,0	9,4	12,2	7,8	29,3	22,1	21,8	14,0
20-24	56,0	64,8	69,0	59,4	83,4	82,7	74,0	69,5
25-29	47,2	65,6	77,9	70,8	96,5	96,6	96,4	91,6
30-34	38,4	66,5	79,5	76,8	97,1	97,6	98,0	94,0
35-39	42,1	68,5	79,8	82,8	97,7	97,2	97,1	93,4
40-44	40,5	63,8	81,8	84,2	96,0	95,4	96,0	91,5
45-49	41,0	59,7	72,5	79,5	95,8	93,2	93,4	87,4
50-54	40,2	53,3	57,5	66,8	93,8	89,8	85,1	80,0
55-59	31,9	43,2	40,8	38,1	89,1	88,2	77,0	64,5
60-64	22,3	16,9	13,9	10,9	82,4	78,5	48,4	28,4
65-69	12,4	10,7	5,5	3,7	41,0	21,4	18,0	11,7
70+	7,7	12,6	7,4	1,2	23,1	27,3	23,3	3,2

Źródło: jak w tab. 12.

Wzrost pracujących w pozostałych działach gospodarki narodowej był również pokaźny (tab. 15). Jednakże wiodącym działem gospodarki przyczyniającym się do wzrostu aktywno-

ści zawodowej ludności i do zachodzących przemian społecznych był przemysł. W gałęziach przemysłu znajdowało pracę od 34,3% ogółu czynnych zawodowo w 1950 r. do 38,7% w 1978. Dodać należy, że liczba czynnych zawodowo kobiet w przemyśle wzrosła z 1207 osób w 1950 r. do 7681 w 1988 r. W tym dziale znajdowało zatrudnienie w 1988 r. 28,7% ogółu czynnych zawodowo kobiet, a następnie w handlu 14,6%, w ochronie zdrowia 14,4%, w oświacie 12,8%. Z kolei z ogółu czynnych zawodowo mężczyzn w przemyśle zatrudnionych w 1950 r. było 36%, a w 1988 r. 42,9% i odpowiednio w budownictwie 17,6% i 24,3%. Zatem mężczyźni znajdowali głównie zatrudnienie w działach produkcji materialnej, a kobiety w usługach.

Tabela 15. Liczba ludności Płocka czynnej zawodowo według działów gospodarki narodowej w latach 1950-1988

Lp.	Działy gospodarki narodowej	Ogółem				
		1950	1960	1970	1978	1988
	Ogółem czynni zawodowo w tym	11891	16754	33248	47120	56954
1	Przemysł	4077	5859	12728	18257	20634
2	Budownictwo	1546	2145	6193	8155	9017
3	Rolnictwo i leśnictwo	598	749	1667	1560	2037
4	Leśnictwo	-	25	30	48	55
5	Transport i łączność	744	1332	2890	3153	2935
6	Handel	1996	1910	2885	4170	5081
7	Gospodarka mieszkaniowa i komunalna	217	660	1448	2193	2967
8	Nauka	.	4	38	512	527
9	Oświata i wychowanie	616	926	2010	2841	4190
10	Kultura i sztuka	.	93	178	366	511
11	Ochrona zdrowia, opieka społeczna, kultura fizyczna	399	670	1144	2652	4561
12	Finanse i ubezpieczenia	.	160	249		
13	Administracja i wymiar sprawiedliwości	1801	513	467	3215a	4439a
14	Organizacja i i usługi	147	131	600		
15	Pozostałe	227	726	751		

^a 12+13+14+15

Źródło: jak tab. 12.

Bardzo duże zmiany w okresie badanym nastąpiły w zakresie wykształcenia mieszkańców Płocka (tab.16). Jeszcze w roku 1960 79% osób w wieku powyżej 14 lat charakteryzowało się wykształceniem podstawowym ukończonym i nieukończonym, to w 1970 r. 55%, w 1978 r. 40% i w 1988 r. 35%.

Tabela 16. Liczba mieszkańców Płocka w wieku 15 lat i powyżej według wykształcenia w latach 1960-1988

Wykształcenie	1960	1970	1978	1988
wyższe	768	4022	4498	7034
niepełne wyższe	141		1116	
policealne	-		1985	
średnie	3860	10388	19487	29948
niepełne średnie	1433	9886	3587	20805
zasadnicze zawodowe			12681	
podstawowe i poniżej	23379	30078	28913	31180
ludność powyżej 14 lat	29581	54374	72267	88967

Źródło: jak tab. 12.

Podsumowanie

Porównując mieszkańców Płocka z końcowych lat Polski Ludowej z początkowymi tylko w strukturze wieku, mimo czterokrotnego wzrostu potencjału demograficznego i zmieniającego się przyrostu naturalnego, istniało duże podobieństwo, niemniej jednak w 1988 r. był niższy udział dzieci wśród mieszkańców Płocka. Istotne różnice wystąpiły natomiast w:

- Pochodzeniu terytorialnym ludności. W początkowym okresie zdecydowanie przeważała ludność urodzona w Płocku, w końcowych latach ludność napływowa.
- Aktywności zawodowej, zwłaszcza kobiet.
- Strukturze zatrudnienia.
- Źródłach utrzymania.
- Charakterze wykonywanej pracy.
- Liczbie utrzymywanych osób, w tym dzieci, kobiet, przez pracujących,

- A przede wszystkim w liczbie mieszkańców i ich poziomie wykształcenia.

Powyższe zarysowane zmiany nastąpiły poprzez uprzemysłowienie miasta. Przyczyniły się one niewątpliwie do poprawy warunków życia mieszkańców Płocka. Ten jednak temat zasługuje na osobne opracowanie.

Zakończenie

Zachowanie ciągłości międzypokoleniowej wymaga sięgania pamięcią wstecz. Poznając przeszłość pokoleń minionych i odchodzących, możemy docenić postęp, jaki się dokonał i wpłynął na współczesność i jej złożoność. Struktura społeczna, gospodarcza w przeszłości nie tylko tej dalekiej, ale ledwo co minionej, była mniej złożona niż współczesna. Zarysowanie zmian struktury społeczno-zawodowej mieszkańców Płocka w czasach starego socjalistycznego ustroju jest dowodem, że społeczeństwo Płocka w końcowym okresie tego ustroju było bardziej różnorodne niż w początkowym. Dotyczyło to zresztą całego kraju. Ta różnorodność także w zakresie wykształcenia i nagromadzonej wiedzy, wsparta doświadczeniem umożliwiła ewolucyjne przejście do nowego ustroju w 1989 r.

Bibliografia

Bałtowski Maciej. 2009. *Gospodarka socjalistyczna w Polsce. Geneza, przebieg, upadek*. Warszawa: PWN.

Bulska Bogusława M. 2002. *Zagadnienia regionalne i lokalne w spisach powszechnych ludności*. (w:) *Spisy ludności Rzeczypospolitej Polskiej*, red. Zbigniew Strzelecki, Tadeusz Toczyński. Warszawa: Polskie Towarzystwo Demograficzne, Warszawa: GUS.

Gajewski Marian. 1964. *Zmiany administracyjne miast i osiedli 1918-1963*. Warszawa: GUS.

Dłuska Teresa, Kozłowski Czesław. 2002. *Publikacje z wynikami Narodowego Spisu Powszechnego 1950*. (w:) *Spisy ludności Rzeczypospolitej Polskiej*, red. Zbigniew Strzelecki, Tadeusz Toczyński. Warszawa: Polskie Towarzystwo Demograficzne, Warszawa: GUS.

Hostyński Lesław. 1998. *Wartości utylitarne*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.

Iżyk Wanda. 1975. *Ruchy migracyjne w rejonie uprzemysławianym*. Warszawa: PWN.

Jelonek Adam. 1967. „Ludność miast i osiedli typu miejskiego na ziemiach Polski od 1810 do 1960”. Dokumentacja Geograficzna. IG PAN Warszawa zeszyt ³/₄.

Jevons William S. 1960. *Zasady nauki*. Warszawa: PWN.

Ludność i warunki mieszkaniowe. Seria B. NSP 7.XII.1978. Miasto Płock. Województwo płockie, 1980. GUS: Warszawa.

Nowowiejski Antoni J. 2017. *Płock. Monografia historyczna*. Płock: Płocki Instytut Wydawniczy.

Paćko Grażyna, Rakowski Witold. 2007. *Współczesne społeczeństwo Płocka*. „Rocznik Mazowiecki” tom XX.

Piątkowski Marcin. 2020. *Europejski lider wzrostu. Polska droga od ekonomicznych peryferii do gospodarki sukcesu*. Warszawa: Poltext.

Rakowski Witold, Bujala Barbara. 2003. *Warunki życia rodzin z dziećmi uczęszczającymi do szkoły podstawowej w Żyrardowie*. „Rocznik Żyrardowski” tom II.

Rakowski Witold. 2003. *Próba oceny warunków życia rodzin (z dziećmi) zamieszkałych na osiedlu Bródno, Służew w Warszawie*. W: Warunki życia wybranych społeczności lokalnych na początku XXI wieku, red. Witold Rakowski, Warszawa: Szkoła Główna Handlowa.

Rakowski Witold. 2003. *Warunki życia rodzin z dziećmi uczęszczającymi do szkoły podstawowej w mieście o zanikającej funkcji przemysłowej (na przykładzie Będzina)*. W: jak wyżej.

Rakowski Witold. 2017. *Wpływ przyrostu naturalnego i salda migracji stałych ludności na wzrost liczby mieszkańców Płocka w latach 1946-2015*. „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego” tom IX.

Struktura zawodowa i demograficzna ludności. Indywidualne gospodarstwa rolne. Województwo warszawskie. 1954. GUS: Warszawa.

Wapiński Roman. 1997. *Problem pokoleń w historii społecznej Polski XIX i XX wieku*. (w:) *Metamorfozy społeczne*, red. Janusz Żarnowski. Warszawa: Instytut Historii PAN.

Trzcińska Barbara. 1988. *Oddziaływanie inwestycji wiodącej na zatrudnienie w zakładach przemysłowych w ośrodkach intensywnie uprzemysławianych*. Warszawa: PWN, Komitet Badań Regionów Uprzemysławianych PAN.